

**Застосування діалогічних методів навчання і методик творчого розвитку
в навчанні технологій учнів закладів середньої та професійної освіти**

Анотація. У статті йдеться про застосування діалогічних методів навчання і методик творчого розвитку в навчанні технологій учнів закладів середньої та професійної освіти. Встановлено, що діалогічні й творчі методи навчання сприяють встановленню партнерських взаємин між учасниками освітнього процесу; сприяють актуалізації та самоактуалізації творчого потенціалу кожного учня; розвитку толерантності педагогів і учнів; формуванню культури спілкування, ведення діалогу, обстоювання власної точки зору; поступовому розвитку інтегральної компетентності учнів; визначенню суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами та учнями та між самими учнями у процесі навчання тощо.

Ключові слова: діалог, суб'єктне навчання, учень, педагог, творчий розвиток особистості, евристичні методи навчання, креативність.

Abstract. The article deals with the application of dialogical teaching methods and methods of creative development in teaching technology to students of secondary and vocational education institutions. It is established that dialogical and creative teaching methods contribute to the establishment of partnerships between participants in the educational process; contribute to the actualization and self-actualization of the creative potential of each student; development of tolerance of teachers and students; forming a culture of communication, dialogue, defending one's own point of view; gradual development of integrated competence of students; determining the subject-subject relationship between teachers and students and between students themselves in the learning process, etc.

Keywords: dialogue, subject learning, student, teacher, creative development of particularity, heuristic teaching methods, creativity.

Постановка проблеми. Провідною метою сучасної освіти у багатьох нормативно-правових документах (Національна доктрина розвитку освіти, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про професійно-технічну освіту» та ін.) визначено творчий розвиток особистості як учасника соціуму майбутнього. У зв'язку з суттєвими змінами в соціально-економічній сфері українського суспільства виникають потреби модернізації змісту й методики навчання технологій учнів закладів середньої та професійної освіти. Варто враховувати вимоги ринку праці до сучасного фахівця, забезпечення конкурентоспроможності випускника середньої та професійної школи, можливість швидкого перенавчання, що є вирішальною умовою успішного розвитку та ефективного функціонування сучасної системи середньої та професійної освіти.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Дидактичні аспекти проблеми навчання технологій учнів закладів загальної середньої та професійної освіти розглядають у своїх працях учені-педагоги за такими напрямками: загальні теоретичні та методологічні проблеми функціонування системи загальної середньої та професійної освіти (С. Гончаренко, Р. Гуревич, Т. Десятов, І. Зязюн, М. Коберник, Н. Ничкало, А. Нікуліна та ін.); загальні теоретичні основи формування загальних і фахових компетентностей вчителів трудового навчання та технологій та педагогів професійної освіти (А. Гедзик, Е. Зеєр, О. Коваленко, Н. Кузьміна, А. Нікуліна, С. Ткачук та ін.); формування й розвиток професійної інтегральної компетентності педагогів середньої та професійної освіти (Т. Браже, А. Вербицький, О. Марущак, В. Радкевич, С. Цвілик, О. Щербак, В. Ягупов та ін.).

Ученими-педагогами напрацьовуються нові моделі й напрями модернізації освітніх процесів. У їхніх працях йдеться про те, що методологічною основою розвитку системи вітчизняної освіти є провідні ідеї, принципи та положення гуманістичної філософії, на основі яких освіту варто наповнити конкретним змістом, логікою, методиками та технологіями особистісно-орієнтованого та суб'єктно-діяльнісного навчання, в якому учень задовольняє власні освітні потреби, визнається суб'єктом (учасником) та рівноправним партнером педагога в освітньому процесі.

Методи навчання за традиційною класифікацією (за джерелами знань) поділяються на словесні, наочні, практичні. М. Скаткін та І. Лернер виокремлюють методи навчання за рівнем активності пізнавальної діяльності як пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові й дослідницькі. В. Андреев розширює класифікацію методів за способами пізнавальної діяльності й поділяє їх на творчо-логічні та творчо-евристичні, А. Хуторської пропонує комплекс методів евристичної навчальної діяльності – організаційно-діяльнісні, когнітивні й креативні. Запропоновані сучасними дидактами різні дефініції й класифікації методів пізнавально-творчої (евристичної) діяльності не можна вважати завершеними й такими, що відповідають

інноваційній теорії евристичної діяльності учнів та педагогів [2].

Мета і завдання статті. Полягають у спробі представити діалогічні методи навчання технологій і розвитку творчої особистості учнів середньої та професійної школи з позицій гуманістичної та творчої освіти, що розглядає навчання й виховання як переважно евристичний і креативний процес.

Виклад основного матеріалу. Основними чинниками реформування освітнього процесу у закладах середньої та професійної освіти є такі реалії: світовий глобалізм освіти; гуманізація й демократизація освіти; проектування змісту освіти з культурознавчих, соціологічних та екологічних позицій; міждисциплінарна інтеграція в освіті; орієнтація освіти на безперервність – навчання впродовж усього життя людини як суб'єкта професійного буття. Безперечно, що всі ці напрями здійснюють потужний вплив на розвиток середньої та професійної освіти молоді нашої країни.

В умовах переорієнтації освітнього процесу на особистість учня як суб'єкта процесу навчання, визнання його власної освітньої траєкторії, активного формування в учня потреб до самонавчання, саморозвитку, самовиховання й самоактуалізації, розвитку потенційних здібностей особистості постає питання про освітні технології нового типу. Йдеться про відмову від монологічного (авторитарного) інформативного стилю викладу навчального матеріалу та напрацювання моделей діалогічних форм навчання та технологій творчого розвитку особистості.

Так, учений Г. Балл зазначає, що «Одним з найістотніших механізмів «окультурення» цивілізації і, зокрема, її освітньої складової є дедалі ширше запровадження парадигми діалогу. Її основними складовими є: по-перше, тип відносин індивідуальних або групових суб'єктів, за якого вони, щиро поважаючи один одного, готові не просто співпрацювати, а й конструктивно скористатися у цій співпраці думками й пропозиціями партнерів...; по-друге, тип знання, що, асимілюючи здобутки «великих діалогів», які розгортаються у людській культурі, ідентифікують суперечності у спробах та результатах пізнання тих чи тих об'єктів і з'ясовує можливості, коли не розв'язання цих суперечностей, то принаймні повнішого й глибшого розуміння вказаних об'єктів» [1, с. 40].

Провідною метою навчання стає формування й розвиток творчої особистості учня як цілісного суб'єкта культури, що передбачає, як тлумачить С. Черепанова, «розпредметнення культурного досвіду нації та людства, багатоманітних формоутворень матеріальної і духовної культури шляхом їх діяльнісного опанування, пізнання і розвитку, самопізнання і самодіяльності, залучення нових поколінь (засобами освіти і самоосвіти) до культуротворчої діяльності» [7, с. 30-32].

В умовах такого модернізованого навчання технологій результатом дидактичного впливу педагогів середньої та професійної школи на учнів є сукупність програмованих компетентностей і напрацювання педагогічних умов, за яких відбувається розвиток важливих якостей особистості, виховується духовність й активна життєва позиція, напрацьовується методика навчальної й технологічної (виробничої) діяльності учня, набуваються життєво-необхідні та суб'єктно-професійні ключові та предметно-професійні компетентності.

В умовах інноваційності освіти, коли пізнавальна діяльність учнів набуває творчого характеру, передові позиції займають технології діалогічного евристичного навчання, зокрема: навчання як дослідження, інтерактивне навчання, навчання як проектування, навчання як діалогова суб'єктна творча взаємодія, виховання як колективна творча справа, навчання й виховання як розв'язання дітьми й дорослими евристично-проблемних і професійних завдань і ситуацій, котрі пов'язуються між собою загальною стратегічною метою – досягненням творчої самореалізації особистості у вигляді створених учнями власних освітніх продуктів – зовнішніх (проектів, розв'язаних проблемно-евристичних завдань) і внутрішніх (розвинених мотивів, здібностей, умінь, набутих життєвих змістів, моральних, естетичних цінностей, переконань, вольових якостей тощо) [4; 6].

А. Хуторський [3] вважає евристичний освітній процес більш узагальненим порівняно з творчим за змістом, поняттями й функціями. Учені дискутують про те, що «творчу діяльність» педагогів і учнів варто синонімізувати з «креативною діяльністю», що зосереджена на створенні ціннісних для особистості й суспільства нових продуктів.

На думку М. Лазарева основними якісними характеристикам перебігу й результатів креативної діяльності учнів є оригінальність мети, завдань, способів їх досягнення та одержаних результатів, достатня складність і неоднозначність для певного віку здобутків, глибина й різнобічність тлумачення автором досягнутих результатів, здатність розкрити їх зміст і суперечності, уміння обстоювати свої ідеї, практичні результати в діалозі з іншими [5].

Діалогічна евристична діяльність є системою, що за змістом, значенням і результатами поглинає різні види творчої діяльності учнів (табл. 1).

Види й зміст творчої діалогічної діяльності учнів закладів середньої і професійної освіти

Вид діяльності	Зміст творчої діяльності
Пошукова діяльність	Добір і знаходження з певною метою нової наукової інформації, нових теоретичних положень і тлумачень, достатньої кількості фактів певної практики, опис за результатами здійснених пошуків тощо.
Спостереження	Цілеспрямоване самостійне спостереження різних природних, соціальних, технічних і технологічних явищ.
Аналіз, синтез, узагальнення	Розгорнуті аналітико-порівняльна та узагальнююча робота на засадах навчальної евристичної діяльності.
Реконструктивна діяльність	Створення із відомих елементів нового продукту, наприклад створення учнями з уже освоєних матеріалів нових за змістом виробів, проектів за власним планом, поставленою метою, завданнями тощо).
Креативна діяльність	Створення складного й оригінального за метою, завданнями, способами досягнення та одержаними результатами продукту (виробу, проекту тощо). Глибоке й різнобічне тлумачення автором досягнутих результатів, розкриття їх змісту і суперечностей, обстоювання ідей, представлення практичних результатів в діалозі з іншими учасниками процесу.

Діалогічна творча або евристична діяльність у навчанні технологій розглядається нами як система прийомів і правил спільної роботи педагога й учня, з метою розвитку певних творчих здібностей і здатностей, формування мотивів і цінностей учнів, самореалізації їхнього творчого потенціалу у вигляді створених і значущих освітніх продуктів – зовнішніх і внутрішніх. Окремим методом діалогічної евристичної діяльності, на нашу думку, є STEAM-підхід, що передбачає діалектичну єдність репродуктивних і творчих методів у навчанні й вихованні. За умов інтеграції інформаційно-репродуктивного способу передачі й засвоєння знань (виклад складної й малодоступної інформації для засвоєння учнями множини фактів, положень, законів та розвитку уваги, пам'яті, ретельності, сумлінності) та евристичних методів (вдосконалення й розвиток дослідницьких, діалогічних, мовленнєво-образних, рефлексивних умінь та інших творчих якостей) сприяє формуванню системи ключових і предметних (технологічних) компетентностей учнів, становленню важливих особистісних рис творчої особистості. В евристичному або творчому діалогічному навчанні є двобічна ефективність: з одного боку – спрямованість на становлення й розвиток творчих якостей – конструктивних і креативних здібностей умінь, мотивів учнів; з іншого – найближчою оперативною метою є успішне розв'язання проблемно-евристичних (творчих) завдань.

У навчанні технологій творчі методи характеризуються евристичністю або креативністю в діях і операціях, що складаються в прийоми й методи діяльності суб'єктів педагогічного процесу. Характерними особливостями (на відміну від репродуктивних та інформаційних) творчих (евристичних) методів у навчанні технологій є такі реалії: а) спрямованість на розв'язання творчих (проблемних) і значущих для учнів і педагога завдань; б) наповненість творчими діями й операціями – прогностичністю, постановкою значущої проблеми, виявленням протиріч, пошуком невідомого за допомогою механізмів творчості (аналіз через синтез, аналогії, система проблемно-евристичних запитань тощо); в) формування в умовах пріоритету самостійної пізнавально-творчої діяльності – за часом, обсягом, значущістю для педагога й учнів.

Висновки. Діалогічні й творчі методи навчання сприяють встановленню партнерських взаємин між учасниками освітнього процесу; сприяють актуалізації та самоактуалізації творчого потенціалу кожного учня; розвитку толерантності педагогів і учнів; формуванню культури спілкування, ведення діалогу, обстоювання власної точки зору; поступовому розвитку інтегральної компетентності учнів; визначенню суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами та учнями та між самими учнями у процесі навчання тощо.

Список використаних джерел:

1. Балл Г.О. Аналіз сутності особистісної свободи у контексті гуманізації освіти і виховання. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: зб. наук. пр.* Львів: Світ, 1999. Вип. 4. С. 33-42.
2. Гуревич Р.С., Цвілик С.Д. Принцип наступності у навчанні в контексті неперервної професійної освіти.

Неперервна професійна освіта: Теорія і практика. 2001. Вип. 1. С. 124-130.

3. Дьяконов Г. Діалогічні засади активних методів навчання та спілкування. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 107(1). С.3-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_107%281%29_3

4. Копець Л.В., Гордієнко В.І. Діалогічні комунікативні практики та їхній евристичний потенціал: результати дослідження. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2047/Kopets_Dialohichni_komunikatyvni_praktyky.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Лазарев М.О. Методи творчої діяльності в евристичній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. No 8(34) С. 110-124.

6. Цвілик С.Д. Наступність у роботі професійно-технічних і вищих навчальних закладів: теоретичні аспекти проблеми. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2002. Вип. 3. С. 45-49.

7. Черепанова С.О. Філософія освіти: буття людини в універсумі культури. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: зб. наук. пр.* Львів: Світ, 1999. Вип. 4. С. 22-33.

8. Шимкова І.В., Цвілик С.Д., Гаркушевський В.С. Модернізація професійної і технологічної підготовки майбутніх педагогів у контексті розвитку STEAM-освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр.* Умань: Візаві, 2019. Вип. 1(19). С. 152-159.

9. Hlukhaniuk V., Solovej V., Tsvilyk S., Shymkova I. STEAM education as a benchmark for innovative training of future teachers of labour training and technology. *Society. Integration. Education – SIE 2020*. URL:<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/5000>.